

DOI: <https://doi.org/10.31318/2786-8877.8.2025.355557>
УДК 782.1:78.075(450)"20"(045)

ПОНОМАРЕНКО О. Ю.

Національна музична академія України імені П. І. Чайковського; кандидат мистецтвознавства, доцент, доцент кафедри історії світової музики (Київ, Україна).

Ponomarenko, Olena. Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music; Candidate of Art Studies (PhD), Associate Professor, Associate Professor at the Department of World Music History (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3726-489X>

ponomarenkoolena1970@gmail.com

Події оперного життя сучасної Італії

EVENTS IN THE OPERATIC LIFE OF MODERN ITALY

Надзвичайно показовими для музичного життя сучасної Італії є креативні оперні проекти, що постають як унікальні культурні події. Ця тенденція набуває особливої динаміки: оперні заходи формують атмосферу колективного свята, яка надовго закарбовується в пам'яті публіки. У межах таких проектів трансформуються традиційні взаємини між сценою і залом, переосмислюються зв'язки театру із суміжними виконавськими мистецтвами, налагоджується активний діалог із глядачем. Організація таких видовищ потребує значних фінансових витрат, які відшкодовують держава, меценати або публіка. Театральна продукція — вистава — це специфічна послуга, споживання якої можливе лише в процесі її безпосереднього створення. З огляду на це, сучасний оперний театр постає не лише ініціатором художньої комунікації, а й координатором складної системи соціальної взаємодії, що реалізується у співпраці з іншими соціокультурними інституціями міста — музеями, консерваторіями, музичними фестивалями тощо.

В українському музикознавстві дослідники досі не звертали уваги на те, що поняття «подія», поширене у працях зарубіжних філософів — Мартіна Гайдеггера (Martin Heidegger) і Романа Ингардена (Roman Ingarden), — може сприяти глибшому розумінню сучасних процесів в оперному житті загалом та Італії зокрема. Це стосується не лише вистав, а й різножанрових заходів, пов'язаних з оперою і орієнтованих на широку аудиторію. Їхня основна мета — зацікавити оперним мистецтвом не тільки елітарну публіку, а й широке коло поціновувачів.

Термін «подія» пов'язують з ім'ям німецького філософа ХХ століття Мартіна Гайдеггера, який одним із перших у праці «Буття і час»¹ здійснив спробу осмислити цю категорію. Філософ зауважує, що подія (використовується тільки в однині) — це не просто «випадок» чи «пригода»; вона мислиться як одиничне, не одноразове, а єдине, унікальне, неповторне явище:

Подія постає як внутрішньо мерехтлива область, у якій людина і буття взаємно відкривають свою сутність [Хайдеггер, 1997].

Польський філософ Роман Ингарден у праці «Суперечка про існування світу»² наголошує, що події не мають тривалості як такої: вони є завершеннями процесів або їхніми початками, інколи — точками перетину. Процес приводить до події, а вона, завершуючи його, постає щодо нього як якісно нове явище:

Загалом, не може бути подій, які б відбувались без певної процесуальної підготовки і які б не мали жодних, хоча б нетривалих і малозначних наслідків (у вигляді

¹ Heidegger M. Sein und Zeit. Halle an der Saale : Max Niemeyer, 1927. VIII, 430 S.

² Ingarden R. W. Spór o istnienie świata : w 2 t. Kraków : Polska Akademia Umiejętności, 1947–1948. T. I : Ontologia egzystencjalna. 1947. 310 s.; T. II : Ontologia formalna. 1948. 583 s.

деякого тривалого стану, емоції чи якогось нового процесу, чи навіть безлічі процесів) [Ingarden, 1981].

Українські дослідники, спираючись на ідеї М. Гайдеггера й Р. Інгардена, окреслюють такі характеристики категорії «подія»:

- 1) віднесеність до життєвого простору;
- 2) належність до магістральної лінії життя;
- 3) динамічність і кульмінаційність;
- 4) сценарність;
- 5) цілісність;
- 6) одиничність;
- 7) залученість в інтерпретаційний контекст;
- 8) кульмінаційна позиція у просторово-часовому поданні з іншими подієвими об'єктами, що становлять матеріальну основу проєкту (зокрема управлінсько-маркетинговий компонент організації оперних подій), загальне матеріальне підґрунтя проєкту, пов'язане з менеджментом і маркетингом в організації оперних подій.

Серед проєктів, які ознайомлюють глядача з різними аспектами діяльності оперного театру — від організаційних процесів до кульмінації мистецької події — і стали вагомим явищем у музичному житті Неаполя, вирізняється Музей пам'яті й музики MeMus (Memoria e Musica). Музей розпочав роботу 1 жовтня 2011 року. Це не лише музей та історичний архів Театру Сан-Карло (Teatro di San Carlo), а й сучасний багатофункціональний культурний центр, проєкти якого присвячені історії італійської опери загалом і неаполітанської зокрема.

18 грудня 2021 року в музеї MeMus відбулася виставка «Prêt à parler: мода й манери в Сан-Карло» («Prêt à Parler: di Moda in Modi al San Carlo») — ще одна яскрава подія театру. Її було присвячено глядачам, для яких відвідування театру в різні епохи ставало своєрідним ритуалом, що впливав на моду і суспільні смаки, відображаючи культурні й історичні трансформації часу. Назва проєкту (*Prêt à parler* — алюзія на *Prêt-à-porter*) побудована на метонімічному перенесенні:

акцентовано слово «партер» — нижній ярус глядацького залу, який уміщує численну публіку і символізує її провідну роль у цьому проєкті.

Театр Сан-Карло від моменту відкриття 4 листопада 1737 року тісно пов'язаний із королем та його оточенням. Заснування театру ініціював Карл III Бурбонський (Carlo III di Borbone, 1716–1788), король Обох Сицилій¹, який прагнув створити новий театр як символ монархії Бурбонів. Не випадково відкриття відбулося в день святого Карла — іменини короля, що й зумовило назву театру. Розкішна й вишукана будівля мала підкреслити європейський статус міста, що претендувало на роль театральної столиці, «у якій вище й театр у різних жанрах ставали характерними ознаками життя міста» [Croce, 1992].

Спочатку театр був осередком культурного життя неаполітанської знаті. Про ставлення глядачів до театру, особливо в Італії, свідчило й урочисте вбрання публіки. Опера традиційно сприймалася як суспільна й інтелектуальна подія, що об'єднувала спільноту навколо мистецтва. Неаполітанська публіка прагнула з'явитися в театрі у найкращому вигляді, гідному рівня короля, підкреслюючи свій соціальний статус. І сьогодні в європейських театрах, зокрема в Театрі Сан-Карло, зберігається атмосфера свята і престижності відвідування прем'єр. Любов Кияновська зазначає, що можливість

... потрапити на прем'єру опери в театр, та ще й на добре дороге місце — це такий самий знак певного, достатньо високого щабля на соціальній драбині, як костюм від Армани чи торбинка від Віттона [Кияновська, 2010].

¹ Королівство Обох Сицилій (Regno delle Due Sicilie) — найбільша держава на півдні Італії у 1816–1861 роках. Вона утворилася шляхом об'єднання Неаполітанського (материкова частина) та Сицилійського (острів) королівств, охоплюючи під владою династії Бурбонів південь Апеннінського півострова й острів Сицилію, зі столицею в Неаполі.

Центром експозиції виставки була публіка, характер якої відтворено у фото- й відеоматеріалах, зразках одягу й аксесуарах. Незабутнє враження справили експонати — неаполітанські сукні *haute couture*, у яких відвідували прем'єри й урочисті вечори, — а також вироби місцевих кравчинь, що мали родинні майстерні й фабрики в Неаполі. Виставка продемонструвала два взаємопов'язані напрями моди — театральний костюм і вбрання публіки.

Проект відбувся під патронатом державних структур — регіону Кампанія (Campania) й Архівно-бібліографічного управління (Soprintendenza archivistica e bibliografica).

Особливу увагу привертали постаті митців, життя й діяльність яких тісно пов'язані з Неаполем. Серед експонатів — фотоматеріали з приватної колекції архіву Ріккардо Карбоне (Riccardo Carbone), на яких зафіксовано світових зірок — учасників подій у Театрі Сан-Карло: акторів Софі Лорен, Інґрід Бергман, Джуліо Андреотті (Giulio Andreotti), режисера Роберто Росселліні (Roberto Rossellini), співачку Марію Каллас. Про звички й традиції театральної публіки Сан-Карло йдеться в історичних матеріалах з архіву Серджіо Ранї (Sergio Ragni) — неаполітанського музикознавця, куратора численних ініціатив, редакційних проєктів і виставок, що відбувалися в MeMus. Він відомий італійській публіці як дослідник і колекціонер, зокрема як знавець творчості Джоаккіно Россіні.

Фестивалі Театру Сан-Карло — ще одна яскрава сторінка оперного життя Італії. Фестиваль «Regione Lirica» («Оперний регіон») уперше відбувся в липні 2020 року, вдруге — з 25 червня до 17 липня 2021 року в Неаполі. У межах цього проєкту театр на площі П'яцца-дель-Плебїшито (Piazza del Plebiscito) представив концертні версії опер «Кармен» Жоржа Бізе і «Трубадур» Джузеппе Верді. «Кармен» прозвучала у виконанні зірок світової сцени: литовської меццо-сопрано Еліни Гаранча (Elina Garanča) — Кармен, американського тенора Браяна Джагде (Brian Jagde) — Дон Хосе,

італійського баритона Mattia Олів'єрі (Mattia Olivieri) — Ескамільйо; диригував Дан Еттінгер (Dan Ettinger) з Ізраїлю.

Оперні проєкти просто неба суттєво відрізняються від традиційних постановок у театрі, адже тут домінує не музичний фактор видовища. Важливу роль відіграють декорації, що охоплюють природний ландшафт і архітектурний ансамбль історичного центру міста, а також світлове оформлення. Цього вечора головні будівлі площі — Королівський палац і Базилика Святого Франциска Паоланського (San Francesco di Paola) — завдяки підсвічуванню стали повноцінними «героями» дійства.

Водночас активним учасником події стала й публіка. Просторове розташування хорового сектору на сцені формувало своєрідне коло, яке ніби обрамляло площу; у центрі цього уявного кола, на величезній сцені із заліза і дерева, площею близько 1500 квадратних метрів, розгорталася історія свободи, любові й трагедії героїв Севільї. Світлове рішення історичних споруд П'яцца-дель-Плебішито сприяло особливому поширенню звуку, що ніби огортав аудиторію. За словами італійського музикознавця Роберто Фаваро (Roberto Favaro), глядач «уявляє себе залученим до абсолютно нового досвіду сприйняття, перебуваючи в центрі величезної інструментальної архітектури». Драматургія кольору якнайкраще передавала психологічні стани героїв, увиразнюючи ліричні й драматичні акценти дії.

Художній потенціал драми розкрився завдяки переконливій акторській грі, майстерному співу, оркестровій динаміці та продуманому світловому оформленню, яке підсилювало драматичну канву опери широким спектром відтінків — від ніжно-лілових тонів спокуси до багряного кольору фатуму, перетворюючи «звичайну» форму концерту на яскраве й цікаве дійство.

Висновки. Отже, оперні події в музичному житті Італії мають свої константи: ініціатора (агенса), час і місце створення, сценарій розвитку. Окремі дії породжують наступні, швидко входять у культурний простір, відображаються

у свідомості людини й надовго зберігаються в пам'яті через пережиті емоції. Провідна мета й імідж сучасних оперних подій — зацікавити публіку, сформувати сталу театральну аудиторію, залучити нового глядача. У цьому контексті показовими є слова суперінтендантки фестивалю «Арена ді Верона» Чечілії Газдіа (Cecilia Gasdia): «Сьогодні опера може бути доступною для кожного» — щоб продемонструвати світові історичні й мистецькі пам'ятки італійських міст і зберегти для наступних поколінь музичні проекти як національний оперний бренд.

Список використаної літератури

1. Кияновська Л. О. Опера як ринок: вистава як маркетинговий хід. Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. Сучасний оперний театр і проблеми оперознавства. Вип. 89. Київ, 2010. С. 47–57.
2. Пономаренко О. Ю. Оперний театр в системі соціальної комунікації сучасної Італії. Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. Історія музики: проблеми, процеси, персони. Вип. 136. Київ, 2023. С. 121–129. DOI: <https://doi.org/10.31318/2522-4190.2023.136.276568>
3. Хайдеггер М. Бытие и время. URL: <https://lib.sashko.me/files/2021/03/17/10/17/50/buttya-i-chas.pdf> (дата обращения: 27.10.2024).
4. Croce B. I teatri di Napoli, a cura di G. Galasso. Milano : Adelphi Edizioni, 1992. 404 p.
5. Favaro R. Spazio sonoro. Musica e architettura tra analogie, riflessi, complicità. Venezia : Marsilio, 2010. 303 p.
6. Ingarden R. Spór o istnienie świata : w 3 t. T. III. Warszawa : PWN, 1981. 478 s.